

РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА И ЉУДСКА ПРАВА

Зоран Деврња*
Катедра за
Теологију људских права,
Православни богословски
факултет,
Универзитет у Београду

Апстракт: Други ватикански сабор је лик Римокатоличке Цркве учинио савременијим и одговорнијим за појединца и друштво на прагу 21. века. После дуго „конфронтирације“ РКЦ са идејама модернијег папа Лав XIII енцикликом *Rerum novarum* утире пут помирљивијем односу према феноменима савремености. Енциклика *Pacem in terris* наводи сва права која су садржана и у Универзалној декларацији о људским правима дајући им богословску интерпретацију. Документ *Dignitatis humanae* поред људске личности, право на слободно исповедање вере, као основно људско право, шемели на још два основа – Божијем одкровењу и разуму. Документ Црква и људска права, институционалне комисије *Iustitia et Pax*, представља својеврсну хришћанску декларацију о људским правима.

Кључне речи: Римокатоличка Црква, људска права, Други ватикански сабор, *Pacem in terris*, *Dignitatis Humanae*, *Iustitia et Pax*.

1. Увод

После вишедеценијске „конфронтирације“ Римокатоличке Цркве (РКЦ) са идејама и праксом културног и цивилизацијског модернитета (Hollenbach 1994: 127) који је афирмисао оригинерно хришћанске вредности правде, слободе, једнакости и равноправности на један изразито секуларан и либералан начин (Steinfels 1994: 19), папа Лав XIII крајем 19. века својом енцикликом *Rerum novarum* (*Socijalni dokumenti Crkve* 1991: VIII) утире пут помирљивијем односу према феноменима савремености што римокатоличку заједницу отвара за активнији однос

* zdevrnja@bfspc.bg.ac.rs.

према социјалним проблемима покушавајући да их у целини сагледа као друштвени, етички и духовни проблем и на тај начин преусмери њихову пренаглашену идеологизацију и политизацију, тада веома присутне у друштвима западне Европе.¹ Истим смером следи и папа Пије XI као један од настављача традиције отварања РКЦ према свету у 20. веку. 1931. године папа Пије XI доноси јубиларну енциклику *Quadragesimo anno* у којој се не дотиче само социјалних и економских проблема друштва већ целокупног друштвеног поретка (*Socijalni ...* 1991: XIV). Увиђајући кризу општих друштвених вредности, развојем тоталитарних режима у Европи, Пије XI овом енцикликом промовише начела социјалне правде (Krier 1998: 80–81),² солидарности и супсидијарности (Krier 1998: 81), као конститутивних за формирање друштва на корпоративним принципима међусобне зависности по свим нивоима организовања, и хоризонталним и вертикалним. Корпоративизам енциклике *Quadragesimo anno* је схваћен као „трећи пут“ у развоју модерног друштва, између социјализма и либералног капитализма (*Socijalni ...* 1991: XIV), нарочито у погледу његовог вредносног структурирања.

2. Однос РКЦ према нарастајућим социјалним и идеолошким конфликтима после Другог светског рата

РКЦ је настојала да у периоду дужем од пола века (од краја 19. до средине 20. века), са мањим или већим успехом, држи корак са наглим променама које су захватиле свет на друштвеном и политичком плану (Viškur 2010). Трагедија Другог светског рата и хладноратовске напетости 50-их и 60-их година 20. века довеле су људску цивилизацију на руб ишчезнућа што је потакло савест многих релевантних друштвених институција да дигну свој глас против таквог развоја догађаја и да

¹ Друга половина 19. века је била обележена јачањем социјалистичких и комунистичких идеја класне равноправности, ослобођења радничке класе, овладавања производним средствима од стране пролетеријата... Наглашено конзервативно устројена Римокатоличка Црква се устезала да препозна социјални проблем као горући и да у односу на њега заузме одређени став. То се дешава тек са енцикликом *Rerum novarum* папе Лава XIII, 1891. године.

² Марвин Крир износи став да је Пијево учење о социјалној правди представљало савремени израз Томистичког појма опште правде или законске правде. Социјална правда се схватала као уговорна обавезност унутар друштва, нпр. између послодавца и радника, док је свака друга врста социјалне обавезности представљала израз социјалног милосрђа (термин *social charity* је код Пије XI много садржајнији од индивидуалног милосрђа нпр. према сиромашнима). Пије XI енцикликом *Quadragesimo anno* даје ново и дубље значење појму социјалне правде.

скрену пажњу на права појединца у контексту глобалних друштвених односа. Папа Јован XXIII одговарајући на нарасле потребе епохе³ доноси 1963. године енциклику *Pacem in terris* којом РКЦ на изванредан начин изражава свест о одговорности не само за римокатоличку или хришћанску заједницу у ширем смислу, већ за сав свет. Такав став се у енциклици *Pacem in terris* посебно јасно манифестује кроз отворено прихватање концепта људских права као носиоца и гаранта универзалне вредности сваке људске личности (*Socijalni ...* (1991): 193). Овом енцикликом, иако ни претходна *Mater et Magistra* није оскудевала у глобалним сагледавањима и импликацијама римокатоличке социјалне мисли, РКЦ по први пут у потпуности стаје иза организационе структуре ОУН фаворизујући је као једини организациони модел добровољног здруживања многих народа и њихових политичких елита у процесу досезања светског мира и праведности (*Socijalni ...* 1991: 193). Папа Јован XXIII енцикликом *Pacem in terris* изналази друштвено прихватљив поступак изражавања организационе и доктринарне беневољентности и пријатељске помирљивости РКЦ према радикално идеолошки поларизованом и сукобљеном свету, који уједно нема за циљ њено поистовећивање са светским вредностима и утапање, односно, ишчезнуће њеног моралног идентитета и учења (Alberigo 2008: 132).

3. Папа Јован XXIII и енциклика *Pacem in terris*

У зору Другог ватиканског сабора и неколико месеци пре свог упокојења, у априлу 1963. године, папа Јован XXIII објављује енциклику *Pacem in terris* којом врши радикалан заокрет у односу РКЦ према институцији људских права (Крстић 2009: 85–86). Документ има тематски релативно сложу конструицију, од којих је само мањи део посвећен људским правима у ужем смислу. Енциклика почиње изражавањем уверења да свима насушно неопходни мир почива на поштовању оног поретка који је Бог установио у свету. Свеукупни друштвени развитак на плану науке, уметности и других човекових достигнућа, енциклика у уводном делу приписује Богу као творцу света и човека. Још се са жаљењем констатује да човек који је створен као икона Божија и који је тиме удостојен да управља природом, формира друштво и међусобне односе, не на принципима разума и слободе као иманентнима

³ Папа Јован XXIII није био незаинтересован за социјалне и економске теме тако да и он, по угледу на своје претходнике, 1961. године доноси енциклику *Mater et Magistra* којом изражава свест о глобалности проблема са којима се свет суочава, нарочито у контексту убрзаног развоја комуникационе технологије, саобраћаја, нуклеарне технологије, итд.

његовој природи, већ кроз притиске и насиље, трагично сматрајући такав склоп односа неопходним. Међутим, са друге стране енциклика изражава оптимистичан став да је у човеку присутан богоустановљени поредак који почива на савести и који је као такав израз универзалних вредности као претпоставке могућности изналажења поузданих оквира за успостављање светског мира међу људима и државама. Основ свеукупног поретка у човеку, међу људима, унутар заједнице и унутар институција, ова енциклика проналази у природном закону који је Бог стварањем утиснуо у човека. Енциклика *Pacem in terris* у основи следи томистички курс природноправног утемељења појмова права и правде у оквирима хришћанског теолошког дискурса.⁴

Први део енциклике *Pacem in terris* формализује симултано постојање човекових права и дужности, који су засновани на његовој боголикости и достојанству. Важно је напоменути да ова енциклика појам достојанства личности не изводи из догађаја стварања већ акцентује Христово оваплоћење и Његово крсно страдање као извор усиновљења свих људи Богу и претпоставке обитавања у Његовој слави (*Socijalni ...* (1991): 165). Документ износи широки спектар права која се крећу од личних, преко моралних и културних права, права на приговор савести и слободу веровања, затим избор занимања, економских права до политичких права и права на удруживање и слободу кретања. Уочава се да енциклика наводи сва права која су садржана и у *Универзалној декларацији о људским правима*, која колоквијално називамо правима прве и друге генерације, с тим што им даје оквирно дефинисану богословску интерпретацију, вероватно са циљем да се цео концепт отргне из његовог секуларног изворишта и да га, што је могуће више, укорени на хришћанским антрополошким претпоставкама, односно, да нагласи да су сва човекова права примарно садржана у Божијој творачкој вољи да створи човека и свет, и сама права укорени у њихову природу. Поред система права, енциклика на достојанству човекове личности и њеној природи гради и свест о обавезама које су иманентне правима (*Socijalni ...* 1991: 169). У њој се истиче међусобна зависност и условљеност права и дужности (*Socijalni ...* 1991: 169). Дакле, свако право је контекстуализовано адекватном дужношћу коју енциклика препознаје у обавези сарадње међу људима, узајамној одговорности која почива на слободи и савесности, у заједништву које је израз живота „у истини, праведности, љубави и слободи“. Све обавезе као и сав индивидуални и друштвени морал почивају на Богу који својом божанском природом надилази

⁴ Тома Аквински, *Summa Theol.*, Ia–Iae, q 93, a.3 ad 2um – референца преузета из енциклике *Pacem in terris* у *Socijalni dokumenti Crkve* 1991: 174, фн. 35.

људску, те се Бог препознаје као истински и једини извор како живота, тако и права и обавеза. Завршавајући одељак о правима и дужностима људи као појединаца и учесника у животу друштва, енциклика *Pacem in terris* апострофира још и права радника, жена и целих народа на ослобођење од социјалне и политичке репресије. Овакав став је последица доминантне свести да су сви људи достојанством које проистиче из њихове природе међусобно равноправни и једнаки у правима и обавезама.

У одељку који се односи на друштвено уређење и организацију власти указује се да је њен смисао у обезбеђивању општег добра, и да су закони који узводе до остваривања таквог добра утемељени у природном праву. Легитимитет власти која почива на божанском ауторитету, у енциклици *Pacem in terris*, базира се на њеној усклађености са Божијом вољом, у противном таква власт губи кредибилитет и више не обавезује појединце ни групе на поштовање.⁵ Поред обавезе јавне власти да све чини у корист општег добра, које се у документу поистовећује са заштитом права личности, наводи се још дужност власти да штити лична права и обавезе, да се промовишу људска права, да се успостави јавни поредак који је у сагласности са човековом савешћу, да се гарантују права учествовања у јавном животу, и да се власт ограничи уставним одредбама и законима који би били у међусобној сагласности и који би почивали на поменутиим принципима.

Питање дефинисања односа међу народима и државама је садржано у трећем делу енциклике *Pacem in terris*. Ти односи, како је у енциклици наведено, треба да буду засновани на начелима истине и правде, да се искључи постојање сваког облика расизма, будући да природом једнаки сви људи су носиоци истих вредности и достојанства. Такође, инсистира се и на заштити права националних мањина, нарочито њихове језичке и културне особености. Интегрисаност светског друштва упућује све народе на међусобну солидарност која се од индивидуалног нивоа узводи до општедруштвеног и глобалног плана организовања заједнице људи. Документ промовише још и одговоран однос према економском развоју појединих народа и држава, природном прираштају и развијености њихових производних потенцијала. Отвара се и питање одговорности према политичким избеглицама, наглашавајући њихово људско достојанство које су сви дужни да делатно поштују и штите.

Енциклика се у четвртном и петом делу осврће на однос појединца и заједнице (државе) према међународној заједници и њеним инсти-

⁵ Ово је врло незграпна формулација којом енциклика даје легитимитет грађанском отпору тада постојећим тоталитарним режимима, махом на истоку Европе, у Азији и Јужној Америци, међутим, не нуди никакву организациону и кохезивну идеолошку алтернативу, што лако може, иначе нестабилна репресивна друштва, да уведе у неконтролисану спиралу насиља.

туцијама, а такође и на развој науке и културе, образовање младих, право на јавно деловање и јавно исповедање вере, и право и обавезу свакога да допринесе развоју друштва, његових институција, да допринесе промоцији правде и слободе. Енциклика *Pacem in terris* се завршава христолошком апологијом која у присуству *Цара мира*⁶ у свету сагледава сву пуноћу постојања како појединаца тако и целих народа.

Покушавајући да сагледамо и проценимо значај енциклике *Pacem in terris* у обавези смо да укажемо на њену утопистичку оптимистичност која се делимично граничи са еуфоричношћу. Јасно сагледавајући све слојеве људског друштва и њихову конфликтност, енциклика помало наивно жељену хармонизацију види у принципима морала који у човеку иманентној савест имају своје извориште. Мир као врхунско и истинско добро сагледава се у христолошком контексту пројављивања са слабо или недовољно израженим еклисијалним профилисањем пастирске поруке сведочењем Цркве као богочовечанског тела, што нас наводи на утисак да је овај документ тежио више ка формирању једног идеализованог вредносног критеријума који нуди у виду етичке хипотезе хришћанима и целокупној нехришћанској заједници, него што се ишло циљано ка стварном суочавању са актуелном социјалном, политичком, идеолошком, војном и моралном проблематиком, која одређује свет средином 20. века. Наиме, уочава се извесна дистанцираност ауторитета енциклике од самих изазова времена, односно, неучествовање у механизмима одлучивања у циљу решавања проблема. Можда енциклика *Pacem in terris* није направила неки дубљи продор у сферу јавног у годинама које следе после Другог ватиканског сабора, међутим, њене домете можемо сагледати у нешто каснијим рефлексијама, нарочито по уобличавању начела Европске уније и њене социјалне и правне праксе.⁷ Са друге стране, ова енциклика је отворила пут садржајнијем богословском контекстуализовању идеје људских права, и у одређеној мери

⁶ Последњи наслов у енциклици *Pacem in terris* носи наслов „Кнез мира“ (ауторова транскрипција „Цар мира“), а односи се на Исуса Христа. Израз алудира на Књигу Пророка Исаије.

⁷ Скривени обриси и рефлексије енциклике *Pacem in terris* могу се препознати и у Протоколима *Европске Конвенције о људским правима и грађанским слободама* и уопште у развоју европских институција, нарочито оних социјалног карактера; види текст *Европске Конвенције о људским правима и грађанским слободама са обавезујућим Протоколима* који је донео Савет Европе, а објављен је у издању Секретаријата Суда правде у Стразбуру (*European Convention on Human Rights* 2013). Верзија на српском у PDF формату доступна је на вебсајту Савета Европе (види *Конвенција о људским правима са изменама предвиђеним Протоколима 11 и 14: с Протоколима 1, 4, 6, 7, 12, 13 и 16* 2013), а нешто ранија верзија доступна је на вебсајту Београдског центра за људска права (види *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa izmenama predviđenim Protokolima 11 i 14: s Protokolima 1, 4, 6, 7, 12 i 13* 2010).

самом појму дала снажну теолошку идентификацију. Од ове енциклике сама идеја људских права се мора сагледавати, како из угла секуларно-либералне идејне сфере, исто тако и из перспективе хришћанске теологије. Утемељење права на природи човека и света, или прецизније на Божијем творачком хтењу да створи човека и свет, сам појам људских права добија универзалну концептуализацију која се као таква може валидно разматрати и из перспективе других светских религија. Такође, ова енциклика је представљала основу за настанак других које даље развијају теолошку елаборацију идеје људских права и принципе њихове заштите. Енциклика *Pacem in terris* као делимично надахнута преображајном инспирацијом Другог ватиканског сабора представља увертуру у два, својим значајем у систему римокатоличке доктрине, конституционална документа *Gaudium et Spes* и *Dignitatis humanae*⁸, и као таква она заиста представља један одлучан почетни корак напред који је РКЦ направила у сусрет савременом човеку и друштву које изграђује.

4. Други ватикански сабор и пасторална конституција *Gaudium et Spes*

Други ватикански сабор је био обележен интензивним сучељавањем различитих теолошких традиција, од оних конзервативних, утврђених у томистичком схоластицизму, преко неотомистичких до модернистичких. Тензије између наведених теолошких концепција су се одразиле и на ток самог сабора и документа која је донео. Пасторална конституција *Gaudium et Spes* својим наглашеним антропоцентризмом и еклисиолошком инклузивношћу отвара границе Цркве и простире њен ауторитет на сав свет, коначно бришући разлику између ових стварности у потенцираној есхатолошкој перспективи која не само да је искуство будућих реалности, већ их Сабор кроз тајну Христовог очовечења сагледава оприсутњену у историји (*Socijalni ...* (1991): 232–233). Црква и свет као паралелне и сапостојеће стварности се у више нивоа егзистенције човека и друштва прожимају у опиту међусобног служења и подстицаја на деловања за опште добро и добробит сваког појединца. Генерални оптимизам пасторалне конституције *Gaudium et Spes* је инспирисан очекивањем да савремено друштво, оличено у његовом интензивном

⁸ Папа Јован XXIII се упокојио годину дана по отпочињању рада Сабора тако да је његов наследник Папа Павле VI руководио радом Сабора до његовог краја и у име Сабора и своје име објавио наведена документа у децембру 1965. године.

технолошком напредовању, и РКЦ коначно могу одредити заједничке циљеве и ка њима стремити. „Хватање за руке“ са савременошћу, што је преовлађујући утисак о очекивањима и циљаним постигнућима конституције, представљало је покушај РКЦ да заустави понирање *post-modérne* у „таму“ секуларизма и атеизма који су се надвили над светом посматраним из европске или евро-америчке перспективе. *Gaudium et Spes* је документ који покушава да у виду вредносног комунитарног имплантата институцијама либералних мисаоних токова да хришћански идентитет и да их тиме „искупи“ (Hollenbach 1994: 128),⁹ односно стави их у службу своје мисије која се у конституцији артикулише као реципрочно служење Цркве свету (*Socijalni ...* 1991: 235). Епоха која следи за Другим ватиканским сабором на поражавајући начин сведочи у којој мери је реализам и оптимизам ове конституције био утемељен, а колико је представљао израз идеализоване амбиције да ће свет коначно прихватити Цркву и да ће она надахнути све слојеве друштва и подстаћи их на служење човеку и свету, схваћено у смислу Божијег призвања.

Пасторална конституција *Gaudium et Spes* се не бави директно феноменом људских права, али на посредан начин, стављајући човека и људску заједницу у епицентар своје поруке, поставља кључне доктринарне и пастирске координате којима се ова идеја може инкорпорирати у хришћански теолошки систем. Указујући најопштије на свет као циљано одредиште пасторалне конституције и апострофирајући човека као средиште свога интересовања, Други ватикански сабор даје две дефинишуће карактеристике документу: 1. наглашену универзалност сагледавану кроз глобално-политичку и културолошку призму (*Socijalni ...* 1991: 204), и 2. изразиту антропоцентричност у подесној христолошкој контекстуализацији (*Socijalni ...* 1991: 204).

У свом доктринарном делу конституција се бави базичним антрополошким питањима као што је човекова богоиконичност, оптерећеност грехом, психофизичка целовитост, могућност разумског мишљења, обдареност моралном савешћу и слободом. Достојанство људске личности се пројављује кроз све наведене аспекте човековог постојања, а Сабор указује на искуство смрти и одвојености од Бога, у виду различитих манифестација атеизма као израза духовне обамрлости, као на највеће претње достојанству личности. Увиђајући исте тежње за унутарњом хармонијом и складом у друштву, какве изражавају и верници и атеисти,

⁹ Холенбах сматра да је антрополошко сагледавање човека као социјалног бића (бића заједнице), какво је присутно у римокатоличкој теолошкој антропологији, основ из којег РКЦ покушава да индивидуалистичку концепцију људских права, каква доминира у круговима либералних теоретичара људских права, преобрази у комунитарну. „Имплантат“ о којем говоримо јесте управо комунитаризам римокатоличке социјалне антропологије.

саборски документ позива на дијалог људи вере и атеиста по питању уређења друштвене реалности као заједничког животног простора.

Сагледавајући савременог човека из перспективе његовог социјалног искуства, Сабор наглашава комунитарни аспект људске природе која се остварује само унутар заједнице са другим људима, односно у друштву. Документ изражава узајамну зависност човека и друштва на више нивоа саодношења: кроз породицу, привређивање, економију, културу, веру и духовност. Човек је призван од Бога да доприноси на претку и бољитку целокупне људске заједнице, и да личним примером као и удружен са другим људима да подстицај афирмацији сваке људске личности, својих непријатеља, да поштује богодаровану једнакост у достојанству која одликује свакога човека и да заступа принципе социјалне правде као рефлексije служења човековом личносном достојанству. Конституција садржи осуду свих облика дискриминације, у области живота друштва и културе, који су засновани на „полу, раси, боји коже, друштвеном положају, језику или религији“, коју (осуду) поистовећује са Божијом вољом. Метод за досезање побројаних вредности документ види у неопходности да се надиђе индивидуалистичка етика, што је претпоставка могућности да се преузме одговорност за себе и за друге, и у подстицању појединаца да учествују у активностима друштва, нарочито партиципирајући у приватним и јавним институцијама које омогућавају да се опредељеност према општем добру и друштвеној добробити распростре на што ширем социјалном плану. Конституција реafirмише, већ у римокатоличкој теолошкој мисли развијено начело солидарности, које је иницирано у човекову друштвену реалност као морална (Krier 1998: 126) и егзистенцијална норма Христовим оваплоћењем (*Socijalni ...* 1991: 227).

У наставку доктринарног дела конституције Сабор се изјашњава о вредностима и нормама људског деловања у свету које треба да буде усмерено на остваривање човекове личности у њеној специфичној друштвеној реалности. Сама човекова делатност на нивоу друштва, како изражава документ, врхуни у пасхалној тајни Христовог страдања и васкрсења којом Он објављује свету да је Бог љубав и да само љубављу други човек, односно, друга личност може бити оправдана у свом личном достојанству и на тај начин бити спасена. Документу не недостаје еклисиолошка утемељеност, каква је постојала у претходној енциклици *Pacem in terris*, тако да Сабор кроз текст конституције изражава свест да се целокупна људска активност пројављена као одговорност за себе и за другога усавршава у тајни литургијског заједништва у којој се плодови природе, који су израз човековог труда и стваралаштва, Духом преображавају у Тело Цркве, односно тело истинске љубави и заједништва са Богом у Христу.

У другом делу пасторалне конституције *Gaudium et Spes* разматра се специфична друштвена и социјална проблематика која се у широком опсегу протеже од питања брака и породичног живота, културе схваћене у најширем спектру појавних облика, економског развоја и статуса политичких институција, питања мира и рата, интензивног наоружавања и међународних институција. Саборски документ промовише равноправност и забрану дискриминације како унутар брачне заједнице тако и према члановима породице. Дискриминација се осуђује и у области изражавања особеног културног идентитета како појединаца тако и читавих заједница, као и у погледу коришћења културних садржаја на тај начин да нико не сме због своје расне припадности, језика, религије, пола или етничког порекла бити дистанциран од културних вредности и ускраћен за њихову добробит (*Socijalni ...* 1991: 253). Различити облици дискриминације који се могу спроводити и према појединцима као и према читавим народима осуђују се у привредној и економској сфери. Афирмише се друштвени положај радника и њихових породица, а нарочито се обраћа пажња на друштвени статус оних који због потраге за послом и базичном социјализацијом напуштају свој заједницу и посао проналазе у иностраној средини (*Socijalni ...* 1991: 259). У домену социјалних односа и друштвене равноправности документ заузима став да су природна добра баштина целокупног човечанства и да нико нема право на узурпацију природних богатстава и производних ресурса (*Socijalni ...* 1991: 261), док се у области политичког организовања указује да политички поредак у једном друштву треба да има за циљ заштиту људских права у јавном сектору у облику заштите права на удруживање и окупљање, права на јавно изношење мишљења и политичких ставова, као и на право приватног и јавног исповедања вере. Последњи аспект заштићених права представља увертиру у саборски документ *Dignitatis humanae* који се специфичније и подробније бави феноменом верских права и слобода у савременом друштву.

Посматран у целини Други ватикански сабор је унео многе промене у живот РКЦ. Поред слабости које смо већ споменули, конституција *Gaudium et Spes* иницира нови поглед на многа питања савремености. На теолошком плану начињен је снажан отклон од натуралистичке теологије Томе Аквинског (Krier 1998: 128). Личност и достојанство, заједница и Црква, историјска контекстуалност (Krier 1998: 129) и социјална одговорност су препознати као неисцрпни теолошки ресурси који својом комуникативношћу снажно побуђују заинтересованост светске јавности за ставове Цркве. Такође, РКЦ стаје у најодлучнију осуду расизма (Krier 1998: 135), како у друштву тако и у својим редовима, који је еклатантно присутан у јужноафричкој држави апартхејда и истовремено у САД, са којим током 60-их година америчка зајед-

ница води, на моменте, безуспешну битку. Поред осталог, пасторална конституција отвара простор за нове црквене институције, као што је и две године касније основана комисија *Iustitia et Pax* чији је задатак да, као понтификално тело, изоштри ставове РКЦ о неким кључним друштвеним питањима као што су управо људска права, социјална правда, родна равноправност, расизам итд.

5. Декларација *Dignitatis humanae*

На истој седници на којој је Сабор одобрио и изгласао конституцију *Gaudium et Spes* донета је и декларација *Dignitatis humanae* која је посвећена промовисању и заштити права на слободно исповедање вере. Документ *Dignitatis humanae*, сагласно већ дефинисаном ставу Сабора о неприкосновености људске личности, сматра да управо на том достојанству као изразу човекове боголикости почива неопућиво право сваког човека и заједнице да трагају за истином која је поистовећена са самим Богом. У Тајни богооткривања у Христу садржана је претпоставка слободе свакога да појединачно и у заједници тежи ка Богу без икакве присиле или ограничења. Сабор инсистира да је сâма истина, схваћена у њеном религијском и дубоко егзистенцијалном значењу, ненаметљива већ се прихвата снагом сопствене аутентичности и истинитости. Документ, поред људске личност, право на слободно исповедање вере темељи на још два основа - Божијем откровењу и разуму (*Socijalni ... 1991: 293*). Овом декларацијом Сабор недвосмислено изражава тенденцију ка институционализацији и нормативизацији хришћанских вредности те указује да право слободног исповедања вере мора бити унето у правни систем друштва и на тај начин постати тековина свима припадајућих грађанских права. Систем права је ефикасан механизам за обезбеђивање унутарње слободе свакога ко жели да испољава своју веру самостално или у заједници са другима. Поред тога декларација сугерише да се нормама грађанског права осигура приватност и јавност испољавања верских осећања и богослужења. Писци декларације стоје на становишту да уколико неко не жели религијско искуство или из неког другог разлога не изражава тежњу ка афирмацији личне религиозности он и даље поседује ово право будући да оно почива на његовој природи, а не на субјективном психолошком настројењу. Наиме, документ *Dignitatis humanae* омогућава поред позитивног и негативно изражавање права на слободу вероисповедања у том смислу да је свако властан и да не користи своје право на слободу вероисповести, односно његово право је да нема религиозност (*Socijalni ... 1991: 294*).

Поред индивидуалног одређења слободе вероисповести декларација *Dignitatis humanae* ово право проширује и на верске заједнице. Саборски документ прокламује слободу и аутономију верских заједница унутар друштва. Оне могу бити ограничене само уколико њихови принципи веровања и религиозна пракса нарушавају јавни и друштвени морал и правни поредак, односно уколико угрожавају права других. Ван таквих случајева Сабор закључује да верске заједнице могу и морају слободно нормирати своје богослужење, унутарњи морални кодекс, своје верско-образовне институције, управљати својом имовином, испољавати се у јавности, организовати издаваштво и разне облике медија, износити ставове о битним питањима живота људске заједнице, остваривати везе са другим верским заједницама, учествовати у међународним институцијама. Сви ови заштићени модели испољавања верских заједница унутар друштва морају бити лишени сваког облика наметања, присиле, наговора или било каквог утицаја на појединце и групе којима би њихова слобода савести била доведена у питање (*Socijalni ...* 1991: 295).

Поред појединаца и верских заједница у декларацији *Dignitatis humanae* посебно право на слободу вероисповести припада породици. Унутар породице право поуке у вери припада родитељима што значи да они своја овлашћења могу остваривати аутономно или кроз избор школа и других образовних институција (*Socijalni ...* 1991: 296) у којима би се школовала њихова деца. Ова права родитеља би била прекршена уколико би њихова деца била присиљена да учествују у настави која се коси са њиховим моралним и доктринарним начелима вере или уколико би им кроз процес образовања верска поука била потпуно онемогућена.

Сагледавајући право на слободу вероисповести као једно од базичних људских права, Сабор сматра да се у процесу његовог обезбеђења морају ангажовати сви заинтересовани чиниоци, од друштвених и државних институција, преко црквених тела, грађанских удружења, и свих других верских заједница (*Socijalni ...* 1991: 296). Стати у заштити вероисповедања представља највише опште добро и као такво мора бити афирмисано као вредност на нивоу целе друштвене заједнице. У том смислу могу бити предвиђена и ограничења слободе вероисповедања и то само у оним случајевима када верујући појединци и верске заједнице нарушавају начело моралне одговорности, како личне тако и друштвене. Ово право може бити ограничено или оспорено и у случајевима када верске заједнице кроз појединце или организовано нарушавају правни и друштвени поредак, и уколико мир, слободу, достојанство, имовину и животе других доводе у опасност. Због нарушавања

принципа општег добра Џон К. Мари¹⁰ је, као идејни иницијатор ове декларације, сматрао да организовано друштво треба да се штити чак и ускраћивањем права верским заједницама и појединцима на слободу вероисповедања¹¹ (Baxter 2004).

Принцип права на слободу вероисповести, како је он испољен у документима Другог ватиканског сабора, представља снажан уплив ставова северноамеричких бискупа и теолога који су кроз рад саборских тела желели да изразе оне идеје које су настале као плод вишегодишње дебате која се на тему верских слобода водила у америчком друштву и РКЦ у Америци (Krier 1998: 111).¹² Цела декларација *Dignitatis humanae* јесте дело њиховог напора да пастирски, теолошки, морално и правно уобличи ставове који ће бити претпоставка слободног испољавања вере у савременом свету и друштвима изван САД (Krier 1998: 109). Први део декларације изражава јединствену отвореност и универзалност принципа слободe у верским питањима и као такав представља модел најприснијег приближавања концепта права на слободу вероисповести РКЦ и концепта либералних теоретичара људских права. Други део декларације у којем се изражава свест да је корен слободe изникао из догађаја Божијег откровења представља покушај да се нагласи како је хришћански доживљај слободe у односу са откривеним Богом у Христу основни критеријум за вредновање човекових права и слободe као темељним претпоставкама да се трага за истином и смислом у религијском контексту, што је као иманентна тежња својствено свим људима. Документ изражава свест о неопходности сарадње верских заједница и државе на плану остваривања права на слободу верског изражавања, која би подразумевала равноправан и партнерски однос, без узајамног условљавања и међусобне доминације. Избалансираност саодношења, како је промовисана у декларацији, простире се и на корелацију сакралног и секуларног вредносног система у друштву, такође друштва и државе, као и општег добра и јавног поретка (Krier 1998: 112–113).

¹⁰ Принцип „општег добра“ је један од темељних у теолошкој мисли Џон Кортни Марија (John Courtney Murray) који је био један од водећих аутора декларације *Dignitatis humanae*, и један од најзначајнијих социјалних теолога римокатоличке провинијенције средином 20. века у САД.

¹¹ Овакво разумевање слободe вероисповедања и могућности њеног ограничавања заснованог на закону је данас постало општеприхваћено у савременим Уставима и Законима који регулишу правни статус верских заједница и слободу верских убеђења појединаца и социјалних група.

¹² Марвин Крир наводи да је тема верских слобода била скинута са дневног реда Сабора и да је тек заузимањем кардинала Спелмана (Cardinal Spellman) тема враћена комисији, што је резултирало доношењем декларације на крају рада Сабора.

6. Епоха после Другог ватиканског сабора

Прокламовањем принципа „општег добра“ и „интереса друштва“ као вредносних модела којима се индивидуализам људских права преобликује у комунитарну вредност, декларација *Dignitatis humanae* као и конституција *Gaudium et Spes* успевају да понуде адекватан хришћански израз људских права који може да комуницира са доминирајућим либералним моделом и да се избори за своју артикулацију унутар постојећих институција.

Други ватикански сабор можда није изменио „базични“ лик РКЦ, али га је бар учинио за нијансу савременијим и отворенијим за човека и друштво на прагу 21. века, међутим оно што заиста представља новост јесу методе њеног учествовања у животу локалног и глобалног друштва и промена начина изражавања својих становишта. Промене које су се у друштвима 20. века дешавале довеле су до профилисања међународних институција као незаобилазних у процесу развоја и трансформације вредносног „кода“ целокупне људске заједнице. То је узроковало нарочиту заинтересованост РКЦ да своју поруку свету пласира кроз органе, тела и вредносне моделе Организације УН, као и других регионалних међународних организација. Поглавари РКЦ су се у неколико наврата обрађали свету са говорнице *Генералне скупштинне* и других тела УН одашиљући јеванђелске поруке мира и социјалне правде у свету као сагласне и компатибилне већ промовисаном и најшире прихваћеном вредносном моделу ОУН. Поред тога, дефинисан је социјални проблем као горући за већи део човечанства нарочито у земљама тзв. *Трећеј свету*, у којима се налази највећи број римокатоличких верника. Иако Други ватикански сабор изражава визију Цркве, света, друштва, савременог човека, доминирајућих идеологија, институција и свих осталих релевантних чинилаца *посмодерне* коју баштини евро-атлантска цивилизација, после Сабора увиђамо далеко већу отвореност понтификалних и саборских тела РКЦ према проблемима сиромашних, поробљених, неразвијених и са сцене глобалног друштва скрајнутих народа. Такође, уочава се, поред снажног привредног и економског раста у развијеним друштвима Запада повећавање социјалне раслојености као последице системске неправде која фаворизује у друштвеној „утакмици“ само богате и моћне. РКЦ се и на том плану сврстава на страну маргинализованих и од општих друштвених и материјалних вредности дистанцираних друштвених група. У процесу суочавања са нарастајућим друштвеним проблемима профилисала се свест унутар тела РКЦ да је свет политичког деловања и одлучивања као и систем политичких институција неопходан и незаобилазан у покушају сусретања са савременим човеком и изазовима којима је изложен. То је условило развијање целовите агенде

вредносног дефинисања политичког промишљања и деловања из перспективе јеванђелског искуства и сведочења РКЦ. Посебна активност је предузета да се овај мисионарски схваћен утицај РКЦ пројави кроз политичка тела и органе власти на локалном нивоу. Коначно, посебна пажња је посвећена промовисању и дубљој социјалној артикулацији наслеђа енциклике *Pacem in terris* у области заштите људских права, што је довело до формулисања неколико саборских докумената на тему правде у свету и људских права, као и специјализованог документа „Црква и људска права“ понтификалног тела *Iustitia et Pax*, који је 1975. године у форми (Хришћанске) Декларације о људским правима донет вероватно са циљем да се процес појмовне асимилације саме идеје људских права и његовог „христијанизовања“ заврши једним декларативним актом после којег се на тему људских права унутар или из контекста РКЦ не може разговарати изван ставова који су у њему садржани.

После Другог ватиканског сабора РКЦ је предузела веома опсежан „маневар“ инкултурације и институционализације својих теолошких и пастирских увида и ставова на тему савремености и кризе друштва. Процес је био усмерен како на политичке чиниоце, тако и на институције, међународне и локалне, а доминантно је тематски уоквирен социјалном бригом, људским правима и питањем глобалног мира. Теолошке и вредносне ставове које је промовисала на Другом ватиканском сабору РКЦ је у деценијама које следе изражавала кроз папске енциклике, саборска документа, понтификална тела и кроз директна обраћања поглаварâ РКЦ. Покушаћемо да тематски конципирано анализирамо поједине ставове.

7. Промоција римокатоличке агенде људских права кроз међународне институције

Друштво друге половине 20. века је већ увелико вредносно полицентрично, глас Цркве и хришћана је само један у хору многих, тако да је РКЦ, свесна те чињенице, морала да се отвори према институцијама демократског света не би ли пронашла нове обрасце сведочења и учинила своју поруку приступачнијом модерном човеку. Са друге стране, зазирући од тоталитаризма комунистичког идеолошког профила РКЦ је препознала институције међународног правног поретка као подесне да своју јеванђелску поруку социјално и правно формулисану учини релевантном и у друштвима са друге стране хладноратовске „Гвоздене завесе“ у којима је доминирао идеолошки концепт затворен за хришћанске вредности и

светоназоре. Такође, модел ОУН поред тога што окупља све народе света има за циљ и да промовише мир у покушају артикулације политичке воље и интереса како моћних земаља тако и оних националних заједница које немају своју државност или су на прагу да је праведно успоставе. Начела ОУН су у довољној мери универзална да у себи могу обухватити вредносне принципе културе и политичког деловања већине светске популације, али исто тако и да установе најопштије критеријуме којима се управља сваки народ независно од његове религијске, цивилизацијске, културне или политичке традиције. Оставити трага у дефинисању управо тих универзалних вредности ОУН које су изражене кроз декларације Генералне скупштине (ГС) УН и као такве релевантне свима, био је изазов за РКЦ са којим се она активно суочила. Непосредно пре завршетка Другог ватиканског сабора папа Павле VI је одржао говор пред ГС ОУН којим се наметнуо као гласноговорник целе *хришћанске васељене*:

„Ви добро знате ко смо ми. Без обзира какво је ваше мишљење о римском Првосвештенику, познато вам је наше послање: ми носимо поруку за цело човечанство. И ми то не чинимо само у наше лично име и у име велике породице католика, него такође и у име браће хришћана који с нама деле осећања која овде изражавамо, на посебан начин оних којима се свидело посебно нас задужити као свога тумача. ... Ми смо већ веома дуго на путу и носимо са собом дугу повест; овде славио завршетак напорног ходочашћа у потрази за разговором са целим светом од дана када нам је било наређено ‘Идите, проповедајте радосну вест свим народима’. А ви сте они који представљате све народе. Допустите нам рећи да имамо за вас поруку, да, једну радосну поруку да предамо свакоме од вас.“

У истом обраћању се још наводи:

„Наша порука жели у првом реду бити морална и свечана потврда ове установе (ОУН, *ирим. ауџ.*). Ова порука произлази из нашег историјског искуства. Као ‘експерт у људскости’ доносимо овој Организацији признање наших последњих претходника, признање целог католичког епископата и наше, јер смо уверени да ова Организација представља нужни пут савремене цивилизације и светског мира... Говорећи ово свесни смо да говоримо у име ..., данашњих младих генерација које с поверењем иду напред, чекајући с правом боље човечанство. Говоримо, такође, у име сиромашних, разбаштињених, несрећних, оних који теже за

правдом, за достојанством живота, за слободом, за благостањем и напретком. Народи се окрећу према Уједињеним Народима као према последњој нади слоге и мира: усућујемо се донети овде, заједно с нашим, њихов прилог части и наде. Ево, зато је овај час и за вас тако велик.“ (*Socijalni ...* 1991: 307–308).¹³

Папа Павле VI не само да се афирмативно изражава о институцији УН већ у потпуности поистовећује социјално и политичко призивање РКЦ са истом таквом делатношћу ОУН, наглашавајући да ова Светска организација има обележја која одражавају у поретку времена оно што РКЦ жели да изрази у сфери духовности: „да буде једна и општа“ (*Socijalni ...* 1991: 309). Павле VI ОУН „доживљава одразом Божијег плана за прогрес људског друштва“ (*Socijalni ...* 1991: 312). Папа сматра да је систем ОУН и агенда њених програмских циљева рефлексивна настојања његовог претходника Јована XXIII да на теолошком плану отвори простор за интеграцију институције људских права унутар католичке доктрине, односно, износи став да је енциклика *Pacem in terris* надахнула иницијативе и одлуке тела ОУН јеванђелским духом који „небеско чини земаљским“ (*Socijalni ...* 1991: 312). За њега је ОУН, као покровитељ темељних људских права и обавеза, као и људског достојанства и слободе, тумач најузвишенијих људских мудрости, односно, сматра да се систем ОУН ставља у службу човекове светости, односно, личносне неприкосновености. Верујући дубоко у чињеницу да савремено друштво потребује духовна начела да би напредовало и развијало се, и да нису довољне, иако су неопходне, добре институције, папа Павле VI поредећи своје обраћање ГС ОУН са обраћањем апостола Павла Атињанима на Ареопагу, када им је говорио о *Непознатој Боју* кога незнајући поштују, сматра да управо РКЦ има такво призивање и службу у свету.¹⁴

Четрнаест година касније, 1979. г., папа Јован Павле II се са исте говорнице обратио ГС ОУН и подсетио на ставове својих претходника истичући да је напредак човечанства пропорционалан моралном на-

¹³ Делове говора папе Павла које цитирамо аутор је посрбио са хрватског да би били језички компатибилни тексту чланка.

¹⁴ Поред несумњиво позитивних последица његовог обраћања ГС ОУН својим ставовима и изнетим тезама папа Павле VI универзализује своју службу у контексту свеукупног хришћанског света и намеће се као апсолутни лидер и ауторитет у питањима хришћанске духовности и мисије Цркве у свету. Проблеми папиног положаја и службе у Цркви, који вековима оптерећују унутар-хришћанске односе и имају изразито еклисиолошку димензију сада постају видљиви и у покушају узурпације међународних политичких институција. У сваком случају, институционални глас осталих хришћанских деноминација, протестаната и највећој мери православних, остаје неизречен пред светским институцијама за дуго времена.

предовању свакога човека, и да у вези са таквим виђењем људског прогреса *Универзалну декларацију о људским правима* сматра прекретницом у вишевековном стремљењу човечанства ка истинском преображају морала, као експресији најдубљег духовног преображаја (*Socijalni ...* 1991: 421). Папа користи прилику да наглашавајући значај *Универзалне декларације о људским правима*, називајући је *уџаоним каменом* ОУН, подсети и на огромну важност других докумената, који су у међувремену настали, којима се промовишу и штите људска права, нарочито жена и деце, права етничких мањина, као и социјална и културна права. Стабилност грађевине међународног поретка која врхуни у ОУН он сматра постојаном докле год је подупрта снагом људских права, у супротном, нарушавање прокламованог система људских права види као увод у урушавање целокупног система ОУН и губитак наде да ће се установити мир у свету.

Ставови које су римски Првосвештеници износили пред ОУН и о њој, изражавају заиста велику програмску сличност, готово истовестност коју је РКЦ својим вишедеценијским померањем на скали друштвених вредности успела да постигне и усагласи са институцијама либералне провенијенције. Са „искушењем“ хилијазма, које се може препознати у њиховим излагањима, вероватно се унапред рачунало и са намером није избегнуто будући да изнети ставови нису доктринарног карактера. У онима који јесу такви хилијастичких елемената нема. Независно од тога, РКЦ је отварањем места сталног посматрача унутар ОУН стекла могућност и да кроз редовне активности, а не само декларативно, учествује у раду тела Светске организације и да на тај начин покуша да вредности људских права изражене пре свега кроз енциклику *Pacem in terris* промовише на глобалном плану.

О нарочитој усмерености активности РКЦ ка међународним институцијама и континуираним покушајима да се кроз њихове декларације и друга акта промовише и хришћански поглед на тему слобода, права, правде и мира у свету који је профилисан на Другом ватиканском сабору, говоре и два документа која је папа Јован Павле II 1980. године послао ОУН поводом привредног и културног развоја у свету (*Socijalni ...* 1991: 452) и европским државницима поводом Завршног документа Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) који је потписан у Хелсинкију 1975. године. Ова обраћања јасно показују да је римокатолички став по питању верских слобода у савременом свету, које су поред осталог промовисане и заштићене овим актом, готово поистовећен са међународним стандардима људских права, с тим што РКЦ принципима садржаним у документима даје дефинисану хришћанску димензију, односно, елаборира их из перспективе свога верског искуства не мењајући суштинске елементе самих начела.

Остајући и даље чврсто опредељена за развој своје социјалне мисли и мисије која има свој континуитет још од енциклике *Rerum novarum*, РКЦ доноси још неколико енциклика које су посвећене социјалним изазовима човечанства, као што су: *Populorum progressio* 1967, *Dives in misericordia* 1980, *Laborem exercens* 1981, *Sollicitudo rei socialis* 1987, *Evangelium vitae* 1995. Иако су социјална питања интегрални део агенде људских права, што јесте став који изражавају и папске енциклике, у најконкретнијем смислу РКЦ се сусреће са темом људских права током 70-их година 20. века као доминантно идеолошком и политичком питању, што је садржано и у јубиларној енциклици *Octogesima adveniens* 1971. Од тада се римокатоличка заједница фокусира на питања из области људских права на правно и теолошки утемељен начин што је резултирало низом аката од којих издвајамо: документ са трећег сабора римокатоличких бискупа „Правда у свету“ из 1971., Права човека и помирење из 1974. г., *Evangelii nuntiandi* из 1975, документ „Црква и људска права“ понтификалне комисије *Iustitia et Pax* из 1975, енциклика *Redemptor hominis* 1979. године.

8. *Iustitia et Pax*: „Црква и људска права“

Документ који издвајамо и за који сматрамо да је преломни у развоју хришћанске идеје људских права је „Црква и људска права“ понтификалне комисије *Iustitia et Pax*, који можемо сматрати својеврсном хришћанском декларацијом о људским правима. На изванредан начин у њему су сублимирани сви ставови и аспекти које РКЦ формулише и дефинише у односу на феномен људских права у низу од неколико деценија. Овај документ представља прву целовиту и теолошки аргументовану доктрину РКЦ о људским правима.

Документ „Црква и људска права“ састоји се од три одељка од којих је у првом изразито самокритички изложен историјат рецепције идеје људских права унутар РКЦ, док је у другом формулисан теолошки аспект идеје људских права. Трећи део садржи разматрање пастирске проблематике везане за промоцију и заштиту људских права. Специфичност документа, која га унеколико разликује од претходних, јесте у наглашавању откровењског аспекта феномена људских права, за разлику од у претходим документима доминирајућег натуралистичког, чиме се тежиште теолошког и социолошког вредновања појма пребацује на питања достојанства људске личности, христолошку и еклисиолошку проблематику и, што је за нас православно важно и интересантно, на искуство есхатолошког искупљења и јединства свих

у Божијем Царству. Овај, напред споменути, као и пасторални аспект документа заслужују нашу подробнију анализу.

Теолошка анализа људских права у документу „Црква и људска права“ почиње стварањем човека као иконе Божије. У човековој богоиконочности писци документа виде суштински основ његових права и одликујућег достојанства (*The Church and Human Rights* 2011: 37–38). У њу је такође укореењена морална савест која представља унутарњи покретач сваког човека да чини дела која су у сагласности са Божијим законом. Човеково неутуђиво достојанство се у документу изражава као слобода личности која је усаглашена са савешћу (*The Church ...* 2011: 38). Слобода личности је онај аспект човековог постојања који представља претпоставку прихватања јеванђелске проповеди и учествовања у Тајни *Усиновљења* Оцу кроз Христа. Писци документа наглашавају да се искуство *Усиновљења* остварује као тајна Цркве, као Тело Христово у Духу (*The Church ...* 2011: 38), што доводи до тога да сви чланови Цркве могу да надићу своје природне и социјалне различитости, и искусе једнакост и равноправност, који су даровани људима свих генерација. У богостварању, иконичности, слободи, достојанству, богоусиновљењу, једнакости и равноправности, документ „Црква и људска права“ препознаје библијско утемељење и теолошку основу људских права. У том смислу, човек као Божије створење, као онај који је уведен у постојање и који тежи своме Творцу, призван је да у својој упућености на Бога досегне свој крајњи циљ и егзистенцијални смисао (*The Church ...* 2011: 38). Човекова богоиконичност јесте израз дароване му онтолошке пуноће, отворености за (егзистенцијалну) истину, доброту и лепоту, за којима жудећи тражи их и проналази само у Богу. У том смислу, аутори документа наглашавају да човек као икона Божија никада не сме послужити ради остварења неких других циљева, иако модерна технологија и политички менталитет то занемарују, превиђајући вредности и права људске личности. Они сматрају да се људска личност никада не сме деперсонализовати или објективизовати ради политичких, економских, научних или било каквих других циљева, јер би то водило радикалном оспоравању човековог достојанства и негацији људских права (*The Church ...* 2011: 39).

Христово очовечење се у документу комисије *Iustitia et Pax* сагледава као догађај којим се целокупна човекова природа и природа света уздижу до достојанства Сина Божијег, чиме се оправдава целокупно човештво (*The Church ...* 2011: 40). Христово смртно страдање на крсту се истиче као догађај којим се искупљује сваки човек, као и свака етничка, национална, културна или расна заједница. Љубав Божија према човеку, коју је Христос пројавио страдањем на крсту и

васкрсењем, за ауторе документа основ је човекове егзистенцијалне упућености према ближњем и пројава правде према прогоњенима и потребитима. Христос човечанству даје нову заповест љубави према Богу и ближњем, као и према непријатељу, којом се живи у истини и праведности, и којом је свако призван да се поистовети са оним који је немоћан, гладан, прогањан или одбачен. На тај начин се љубав према Богу и према ближњем међусобно условљавају, прожимају и употпуњују. Овако пројављена љубав последично иницира оприсутњење правде која се препознаје у достојанству и правима ближњег. Спремност сваког хришћанина да пројави љубав према ближњем и да афирмише његова права, за ауторе документа, израз је аутентичног изражавања јеванђелског етоса.

Теолошко утемељење људских права, у документу „Црква и људска права“, Цркву види као духовни простор остваривања човекових права. Духовно јединство свих људи у Христовом Телу – Цркви, и њихово призвање да своје постојање пројаве као љубав, темељ је не само индивидуалних и колективних права већ и обавезе да Црква кроз своју мисију промовише основна људска права, како личности тако и целих народа. У том смислу, РКЦ сагледава проблем људских права у његовој индивидуализованој појавности, али исто тако и у комунитарној, односно, у јавној сфери. Иако је религијска организација, РКЦ остварује чврсте контакте са социјалним, политичким, културним, економским и другим међународним и локалним институцијама и покушава да своју мисију, које је саставни део промоција и заштита људских права, кроз њих усмери ка светској популацији у тежњи да служи друштвеним структурама и да допринесе јачању друштвене заједнице афирмацијом божанског закона (*The Church ...* 2011: 42). Из наведених разлога РКЦ не може да дозволи да се морал хришћанства сведе на индивидуализовану етику појединца већ она свој етос промовише отварајући питања јавног морала, социјалне правде, људских права, расизма, глади, ратова, развоја итд., и дајући предлоге и учествујући у њиховим решавањима. Црква је призвана да пророчки сведочи свету благовест ослобођења од свих облика репресије, како превасходно оне унутарње репресије греха тако и свих облика спољашњих које врхуне у насиљу, социјалној изолованости, глади, угњетавању на расној, националној или верској основи, сиромаштву, итд (*The Church ...* 2011: 43; види Гал. 4, 4–5). Понтификална комисија *Iustitia et Pax* стоји на становишту да је Црква оприсутњујући васкрслога Христа у обавези да проповеда правду на друштвеном и међународном плану и да разобличава све облике неправде у случајевима када угроженост темељних људских права то захтева

(*The Church ...* 2011: 43–44). Поред тога, комисија сматра да сâм васкрсли Христос надахњује Цркву да промовише људска права чинећи то како декларацијама, енцикликама и мисијом, тако превасходно, страдањем и молитвом Богу.

Последњи аспект теолошке анализе људских права у документу „Црква и људска права“ јесте њихова есхатолошка утемељеност. За Цркву човек је биће које своје егзистенцијално испуњење очекује у Божијем Царству. Тако посматрано и човекова права се употпуњавају у присуству очекиваног есхатона. Васкрсли Господ је, као (до) носилац Божијег Царства, светотајински присутан у историји, кроз Цркву. Божије Царство које Он оприсутњује јесте догађај потпуног испуњења сваке правде и мира. Уколико Божији благодатни дарови који чине људске вредности, слободе и права и не буду у историји остварени у потпуности, већ их будемо предокушали као долазеће из есхатона, све то нас не оправдава уколико не учинимо као хришћани још више на успостављању мира, правде, слободе за све људе и народе, чиме би живот на земљи макар приближно био устројен као што ће то бити у Будућем веку.

Трећи део документа „Црква и људска права“ се бави пастирским аспектом промоције и заштите људских права. Посебно се наглашава политичко-институционална димензија ангажовања римокатоличке заједнице у процесу дефинисања критеријума и поступака неопходних за адекватну артикулацију и категоризацију људских права. У том смислу документ организације *Iustitia et Pax* подстиче, како црквене пастире тако и лаике, да предузму активно учешће у политичким организацијама и државним институцијама и да делујући кроз њих афирмишу и оприсутне своју особену јеванђелску одговорност за достојанство и живот човека у савременом свету. Обавеза појединаца унутар Цркве и црквених организација јесте да указују на све облике угрожавања људских права у заједницама у којима живе. Њихова мисија се поистовећује са пророчком службом Цркве у савременом свету и као таква се изражава на два начина, активно – директним доприносом на унапређењу људских права, и пасивно – индиректним указивањем на њихово угрожавање. У документу се констатује да је неопходно, да би се мисија Цркве у поступку промоције и заштите људских права могла спровести, претходно установити адекватан систем образовања пастира, појединаца и целих група ангажованих на том пољу. Поред тога, визија РКЦ усмерена на тему људских права подразумева организовано и осмишљено деловање на екуменском плану у циљу организационог обједињавања свих хришћанских деноминација и њихових пасторалних потенцијала.

9. Закључак

Последице промена које су се догодиле у друштвима европских народа и Северне Америке од краја 17. до друге половине 19. века и које су наставиле да дефинишу и конституишу друштво савременог човека до данас, оставиле су дубоког трага на телу и у бићу РКЦ. У наведеним променама РКЦ губи место централног субјекта друштвеног организовања који је превасходно на вредносном плану до тада детерминисао и управљао усмерењима развоја друштвене реалности. Талас који је изазвао револуционарну промену вредносног система савременог друштва је био, бар у континенталној европској интерпретацији, изразито антиклерикалан и као такав веома критички и непријатељски усмерен према традицијама РКЦ. Таква позиција РКЦ није омогућавала било какав дијалог или разумевање између њених и либералних идеја и концепција у развоју друштва. Полицентричност модерног друштва РКЦ одводи у искуство „увређене“ самоизолације и самозатворености који додатно отежавају било какву комуникацију са модерношћу. Тек са енцикликом *Rerum novarum* тај тренд се мења и РКЦ постаје заинтересована за проблеме који као такви никада раније нису били актуелни нити се са њима суочавала. Социјалне теме отварају простор за дијалог РКЦ са савременошћу, а од друге половине 20. века та агенда ће се проширити и на оне теме које се тичу питања човекове слободе, достојанства, права итд., а које су биле резервисане за либералне мислиоце. У истом периоду долази и до дубљег унутарњег преиспитивања РКЦ што доводи до отпочињања интензивног екуменског дијалога РКЦ са протестантским заједницама и Православном Црквом. Са енцикликом *Pacem in terris* РКЦ се враћа на јавну позорницу, док недуго после ње, са документима Другог ватиканског сабора, преузима иницијативу у системској глобалној дебати на теме правде и мира у свету, људских права, социјалних права, расизма, глади, привредног развоја, образовања, здравствене заштите итд. РКЦ се отвара за сарадњу са међународним институцијама чиме са релативним успехом омогућава себи превазилажење полицентричне вредносне матрице савременог света. Нарочито доследним инсистирањем на природноправном утемељењу права и правде у искуству човека и света, нуди извештај хегемонистички вредносни модел којим свој концепт људских права нуди и презентује свету као универзалан и општеприхватљив. Поред природноправног утемељења, РКЦ феномен човекових фундаменталних права заснива и на достојанству људске личности, на Христовом оваплоћењу и васкрсењу, на светотајинском призивању Цркве да

пропеда јеванђеље ослобођења од греха и смрти свим народима и свим појединцима. Људска права у теолошком обрасцу РКЦ постају израз њеног унутарњег светодуховског сведочења, њене мисије и њеног есхатолошког испуњења. Своје опредељење да се целосно стави у службу промоције и заштите људских права РКЦ изражава кроз своја понтификална и саборска тела, кроз пастирски рад и делатност лаика, а исто тако и кроз политичке институције међународне заједнице и локалних државних организација.

* * *

Библиографија:

Извори:

Свето Писмо / Нови Завјети (1998), превод Комисије Св. Архијерејског Синода СПЦ, Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве.

Socijalni dokumenti Crkve – Sto godina Katoličkoga socijalnog nauka (1991) – *Rerum novarum, Pacem in terris, Gaudium et Spes, Dignitatis humanae*, говори папе Павла VI и папе Јована Павла II пред ГС ОУН: Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

The Church and Human Rights (2011), Working paper No. 1, second edition, Vatican City: Pontifical Commission *Iustitia et Pax*.

Литература:

Alberigo, Giuseppe (2008): *Kratka povijest II Vatikanskog koncila*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Baxter, Michael J. (2004): “John Courtney Murray”, у: Scott, Peter, and Cavanaugh, William T. (ур.) (2004): *The Blackwell Companion to Political Theology*, Oxford/UK: Blackwell Publishing Ltd., 150–164

Bišкуп, Marjan (2010): *Ljudska prava – povijesno-teološki osvrt*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

- Hollenbach, David (1994): "A Communitarian Reconstruction of Human Rights: Contribution from Catholic Tradition", у: Douglass, Bruce R., and Hollenbach, David (eds.) (1994): *Catholicism and Liberalism: Contributions to American Public Philosophy*, Cambridge/UK: Cambridge University Press, 127–150.
- Krier, Mich Marvin L. (1998): *Catholic Social Teaching and Movements*, Mystic, USA: Twenty-third publications, Bayard.
- Крстић, Зоран (2009): „Мали човек у Јеванђељу и у Универзалној декларацији о људским правима“, у: Биговић, Р. (ур.) (2009): *Људска права у хришћанској традицији*, Београд, Србија: Службени гласник.
- Steinfels, Peter (1994): "The Failed Encounter: The Catholic Church and Liberalism in the Nineteenth Century", у: Douglass, Bruce R., and Hollenbach, David (eds.) (1994): *Catholicism and Liberalism: Contributions to American Public Philosophy*, Cambridge/UK: Cambridge University Press, 19–44.

Вебографија:

- Конвенција о људским правима са изменама предвиђеним Протоколима 11 и 14: с Протоколима 1, 4, 6, 7, 12, 13 и 16* (2013), Strasbourg: Европски суд за људска права – Council of Europe, IntRes: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf (посећено 1. октобра 2019. г.).
- European Convention on Human Rights* (2013), Strasbourg: European Court of Human Rights – Council of Europe, IntRes: https://echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (посећено 1. октобра 2019. г.).
- Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa izmenama predviđenim Protokolima 11 i 14: s Protokolima 1, 4, 6, 7, 12 i 13* (2010), Beogradski centar za ljudska prava – Belgrade Centre for Human Rights, IntRes: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/02/Konvencija-za-zaštitu-ljudskih-prava-i-osnovnih-sloboda-sa-izmenama-predviđenim-Protokolima-11-i-14.pdf> (посећено 1. октобра 2019. г.).

Примљено: 20. 8. 2019.
Исправљено: 15. 10. 2019.
Одобрено: 25. 10. 2019.

ROMAN CATHOLIC CHURCH AND HUMAN RIGHTS

Zoran Devrnja

*Department of Theology of Human Rights,
Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade*

Summary: *Second Vatican Council made the Roman Catholic Church more modern and open for man and society at the beginning of the 21st century. After a long period of confrontation between the Roman Catholic Church and modernity, Pope Leo XIII declared the encyclical document Rerum Novarum. This document paved the path toward more peaceful relationships between the Church and contemporary phenomena. Epistle Pacem in Terris quoted all rights which are contained in The Universal Declaration of Human Rights, giving them the theological interpretation. Document Dignitatis Humanae based the freedom of confession on human personality as on the Divine revelation and mindedness. Pontifical Commission Iustitia et Pax, published the document The Church and Human Rights which represents some kind of The Christian Declaration of Human Rights.*

Key words: *Roman Catholic Church, human rights, Vatican II, Pacem in terris, Dignitatis Humanae, Iustitia et Pax.*